

Helmut Hubel – The Baltic Sea Subregion after Dual Enlargement

Autor článku se zabývá vývojem v regionu Baltského moře na konci 20. a na začátku 21. století. Baltický region je podle něj tvořen institucionalizací mezinárodních vztahů částečně uvnitř, ale ve větší míře vně tohoto regionu. Výsledkem institucionalizace uvnitř regionu je Rada baltských států. Aktivita této mezivládní organizace jsou omezeny na problémy spadající do měkkých bezpečnostních rizik (např. boj proti mezinárodnímu organizovanému zločinu) a záležitosti týkající se high politics – tedy ekonomická a bezpečnostní integrace – jsou řešeny členstvím v organizacích, které přesahují hranice Baltského regionu (EU a NATO).

V roce 2002 se dvě hlavní západní instituce rozhodly rozšířit směrem na východ. Tímto měla být dokončena „institucionální adaptace“ zemí středovýchodní Evropy. Nejprve bylo v listopadu na pražském summitu NATO přizváno do této organizace sedm zemí v rámci druhé vlny rozšiřování, přičemž do budoucna se předpokládá rozšíření o Ukrajinu, případně i kavkazské státy. O měsíc později – v prosinci 2002 – na kodaňském summitu Evropské rady bylo rozhodnuto o vstupu do EU osmi zemí bývalého východního bloku spolu s Maltou a Kypr.

Před dokončením tohoto procesu institucionální adaptace postkomunistických zemí se muselo NATO i EU vypořádat s postoji Ruska k těmto rozšířením. Na římském summitu NATO v květnu 2002 uzavřela Severoatlantická aliance s Ruskem partnerskou dohodu, která zapojila Moskvu do rozhodování uvnitř NATO mimo záležitosti týkající se článku 5 Washingtonské smlouvy, tedy společné obrany. Tato dohoda napomohla ke splnění cíle zahraniční politiky USA, kterým bylo „velké rozšíření“ včetně pobaltských států. Přistoupení Estonska, Lotyšska a Litvy se dlouho setkávalo s rozhodným odporem ruské diplomacie, po podepsání výše zmíněné dohody NATO-Rusko se však ruská reakce na vstup těchto tří zemí do Aliance na jaře 2004 omezila na pouhý slovní protest. Obava z reakce Ruska na vstup Pobaltí přiměla většinu evropských států včetně Německa ke skeptickému postoji k tak rozsáhlému rozšíření. Německá diplomacie vyjádřila aktivní podporu rozšíření i o pobaltské státy až v roce 2002, kdy se Spojeným státům podařilo dosáhnout zmírnění stanoviska Ruska.

Evropská unie podepsala partnerskou dohodu s Ruskem v roce 1994 (s účinností od roku 1997), která počítá se zapojením Ruské federace do zóny volného obchodu, jakmile budou k tomu vhodné podmínky. Účelem obou partnerských dohod nebylo plné začlenění Ruska do zmiňovaných institucí, ale udržování úzkých vztahů s Moskvou s cílem předejít podstatným negativním reakcím na rozšiřování směrem na východ.

Z hlediska realistického paradigmatu můžeme mluvit o menší moci institucí vzhledem k mocenskému potenciálu supervelmoci USA. Dále můžeme identifikovat politickou slabost a ekonomickou zranitelnost Ruska, které je závislé na ekonomické spolupráci se Spojenými státy a Evropskou unií. Zastánci liberalismu mohou naopak argumentovat, že ruská zahraniční politika se řídí logikou interdependence, zvláště ve smyslu politické a ekonomické reality dnešního globalizovaného světa.

V období východního rozšiřování Severoatlantické aliance došlo také ke změně reality NATO: původní účel kolektivní obrany se stává reziduální funkcí a mnohem větší význam spočívá v zabezpečení politické stability v Evropě a zajištění bezpečnosti v okolí území Aliance. Tato skutečnost je poněkud paradoxní pro tři pobaltské země: zatímco jejich přáním bylo vstoupit do „původní“ Aliance kolektivní obrany s vojenskými zárukami Spojených států, ve skutečnosti vstoupily do instituce, jejíž aktuálním primárním zájmem je řešení out-of-area problémů. Také východní rozšíření EU se neobejde bez vlivu na další vývoj této instituce. Dopis osmi z ledna 2003 podepsaný mimo jiné i několika novými členy indikuje do budoucna minimálně obtížnost dosažení supranacionality ve druhém pilíři EU, tedy Společné zahraniční a bezpečnostní politice.

Východní rozšíření NATO má vliv i na tradičně neutrální země Finsko a Švédsko. Tyto země se přiblížily Alianci skrz participaci v programu Partnerství pro mír, což je v souladu s jejich snahou účastnit se peace-keeping operací. Dále se otevřela uvnitř těchto zemí debata o budoucnosti dosavadní politiky neutrality. Severské země si zachovávají i určitý odstup od plné integrace do EU. Zatímco Norsko do EU nevstoupilo a účastní se pouze Evropského hospodářského prostoru a Schengenského systému, Dánsko a Švédsko se zase odmítli připojit k projektu společné měny. Po dvojím rozšíření můžeme v regionu Baltského moře identifikovat čtyři skupiny zemí: jednak jsou to tradiční západní země s plnou integrací v obou institucích (sem patří Německo), dále severské země jako semi-členové těchto institucí, třetí skupinu tvoří postkomunistické státy s plným členstvím (jedná se o Polsko a pobaltské země) a poslední skupinu tvoří Rusko jako nečlen obou institucí, ale jejich asociovaný partner.

Východní rozšíření obou institucí přispělo také k vyřešení několika problémových situací v regionu Baltského moře. Jedná se o stažení bývalých sovětských jednotek z pobaltských zemí, vyřešení eskalujícího konfliktu mezi ruskojazyčnou menšinou a ostatní společností v Estonsku a Lotyšsku a dočasný kompromis mezi Ruskem a EU týkající se tranzitu mezi Kaliningradskou enklávou a ostatním ruským územím.

Po rozpadu Sovětského svazu stály před dvěma hlavními institucemi Západu (EU a NATO) dvě krajní možnosti: buď plně integrovat Rusko do svých struktur, což vzhledem k politicko-ekonomické situaci bylo nemožné, nebo ponechat Rusko izolované, což by časem přineslo obnovení rivality se Západem. Situace se vyřešila navázáním partnerství s Moskvou, čímž se jednak vyhnulo nutnosti plné integrace Ruska, ale na druhou stranu byl Kreml zapojen do dění uvnitř rozšiřujících se západních institucí. Poté, co USA zahájily válku v Iráku přes nesouhlas partnerů v NATO Německa a Francie, podnikly tyto země spolu s Belgií a Lucemburskem kroky k vybudování Evropské bezpečnostní a obranné identity. Tato aktivita se nesečkala s pochopením především u nových členů EU podporujících postup Spojených států, kteří vzhledem k načasování jejímu ohlášení za ní viděli mimo jiné vytváření osy Moskva-Berlín-Paříž. Výsledkem těchto tendencí může být vytvoření dvou skupin zemí uvnitř EU. Důležité je také vyřešení vztahu mezi Evropskou bezpečnostní a obrannou identitou a Severoatlantickou aliancí.